

Gatunki dziennikarskie w świecie arabskim

ZOFIA SAWICKA

Streszczenie

Pisząc o arabskich gatunkach dziennikarskich nie sposób nie odnieść się do zagadnienia dziennikarstwa w świecie arabskim w ogóle. Głównymi przyczynami różnicy w realizacji zadań stawianych przed dziennikarstwem na Zachodzie i w świecie arabskim są różnice kulturowe oraz przede wszystkim zakres wolności słowa, jakim dysponują dziennikarze.

Słowa-klucze: gatunki dziennikarskie, wolność słowa, różnice kulturowe.

Zusammenfassung

Journalistische Genres in der arabischen Welt

Wenn wir ueber arabische journalistische Genres schreiben, sollte Man sich auf die Fragen des Journalismus in der arabischen Welt beziehen. Die Hauptgruende fuer die Umsetzung der Aufgaben des Juornalismus im Westen und in der arabischen Welt sind kulturelle Unterschiede und vor allem der Umfang der Meinungsfreiheit, ueber den Journalisten verfuegen.

Schluesselwoerter: journalistische Genres, Redefreiheit, kilturelle Unterschiede.

Arabskie media wywodzą się z kultury arabskiej i są nierozłącznie z nią związane. Ponieważ gatunki dziennikarskie to niejako produkt systemu medialnego, w którym operują, dlatego uzasadniona na potrzeby artykułu wydaje się być krótka charakterystyka tego rejonu świata, w odniesieniu do kształtu współczesnych gatunków dziennikarskich w nim funkcjonujących.

Świat arabski rozciąga się od Pacyfiku po Ocean Indyjski. Liga Państw Arabskich liczy obecnie 22 państwa¹ spośród, których nie wszystkie kraje zaliczane są do kręgu państw arabskich. Termin ten bowiem nie został wyraźnie zdefiniowany w nauce. Jego ramy wyznaczają zachodzące na siebie kryteria historyczne, kulturowe, polityczne, językowe i religijne. Obecnie do państw arabskich zalicza się: Mauretanię, Algierię, Maroko, Tunezję, Egipt, Libię, Sudan, Syrię, Jordanię, Arabię Saudyjską, Irak, Liban, Jemen, Oman, Katar, Kuwejt, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Bahrajn i Autonomię Palestyńską².

Państwa arabskie powstały na skutek procesów dekolonizacyjnych, po upadku Imperium Osmańskiego terytoria arabskie dostały się pod ścisłą kontrolę mocarstw europejskich: Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch³. Każde z tych państw prowadziło własną politykę wobec zajmowanych terenów, której wpływ jest widoczny do dzisiaj, np. w administracji państwowej czy w postaci poszczególnych słów używanych w dialektach. Arabski ruch narodowowyzwoleńczy zrodził się w międzywojniu. Jako ostatnia niepodległość zdobyła Algieria w 1962 roku. Po wyzwoleniu każde z państw arabskich poszło własną drogą rozwoju⁴. Wszystko to sprawiło, że świat arabski, wbrew obiegowej opinii zachodnich obserwatorów, nie jest światem jednolitym, państwa różnią się stopniem rozwoju, realizacją poszczególnych reżimów politycznych, rolą religii w życiu publicznym czy nawet językiem.

¹ Syria została zawieszona w prawach członkowskich w 2011 roku, ze względu na politykę prowadzoną przez Bashara al-Asada w stosunku do swoich obywateli.

² Autonomii Palestyńskiej ONZ przyznało status państwa obserwatora sankcjonując niejako jej dążenia do stworzenia państwa.

³ Mandat francuski obowiązywał na terenach dzisiejszej Tunezji, Algierii, Maroka i Syrii, do Włoch należała Libia, natomiast Wielka Brytania miała swój protektorat nad Egiptem i terenami współczesnego Izraela, Palestyny i Jordanii, do jej kolonii zaliczał się również Jemen, Oman, państwa Zatoki Perskiej i Irak. Jedynym państwem arabskim, które powstało bez pomocy kolonizatorów jest Arabia Saudyjska.

⁴ Wobec toczącej się Zimnej Wojny, z reguły każdy kraj arabski po wyzwoleniu otrzymywał ofertę pomocy bądź to od Stanów Zjednoczonych bądź od ZSRR, większość państw wybrała protektorat Moskwy.

Fakt ten ma ogromne znaczenie również w odniesieniu do gatunków dziennikarskich czy dziennikarstwa w ogóle, ponieważ trudno mówić o zjawisku dziennikarstwa arabskiego *per se* lub o wspólnym wzorze gatunków dziennikarskich dla całego Bliskiego Wschodu⁵. W każdym państwie arabskim dziennikarstwo i jego praktyczna realizacja wygląda nieco inaczej i często nawiązuje do kolonialnej przeszłości, dlatego np. w Tunezji czy Algierii wzorem będzie dziennikarstwo francuskie, a w Egipcie brytyjskie lub amerykańskie.

W ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat ekosystem mass mediów arabskich został ukształtowany przez politykę reżimów autorytarnych. Państwa arabskie są monopolistami na rynku medialnym i używają mediów jako narzędzia propagandy, których głównym zadaniem ma być przekazywanie społeczeństwu informacji o sukcesach rządów. Władza reżimów arabskich utrzymuje się dzięki rozbudowanemu aparatowi bezpieczeństwa, który ściśle kontroluje obywateli.

Arabskie media zawsze były blisko związane z polityką. Pierwsza gazeta arabska, która ukazała się w XVIII wieku (wydana przez Napoleona) była oficjalną rządową publikacją, w której władza mówiła czego oczekuje od obywateli. Już wtedy gazety były subsydiowane przez swoich patronów w celu promowania ich partykularnych interesów.

Obecnie arabską prasę można podzielić na 3 podstawowe kategorie: tę, która jest własnością państwa, tę, która należy do partii politycznych i tę, która jest w rękach „niezależnych” właścicieli. „Niezależni” właściciele to przeważnie osoby ściśle związane z władzą, np. w Arabii Saudyjskiej istnieje teoretycznie dziesięć niezależnych dzienników, ale wszystkie bez wyjątku należą do członków rodziny rządzącej⁶. Arabskie dzienniki mają przeważnie 8-10 stron (w krajach Zatoki Perskiej są grubsze i przypominają coraz częściej gazety zachodnie). Pierwsza strona poświęcona jest zwykle ważnym wydarzeniom krajowym z udziałem rządu i znaczącym wydarzeniom zagranicznym. W podawanych informacjach da się zauważyć małe przywiązanie do podawania tła danego zdarzenia oraz do źródeł.

⁵ Wywiad autorki z dziennikarką egipską Sarą Ahmed, 22.02.2018.

⁶ Por., W.A. Rugh, *Do national political systems still influence Arab media?*, „Arab Media Society”, Issue 2, Summer 2007, <http://www.arabmediasociety.com/?article=225>, dostęp na dzień 27.06.2016.

Gazety wydawane są regionalnie, co powoduje małe zainteresowanie reklamodawców, co z kolei wiąże się z ciągłym dotowaniem prasy przez państwo lub osoby z nim powiązane⁷. Czytelność prasy jest na niskim poziomie ze względu na wysoki odsetek analfabetyzmu.

Zawód dziennikarza nie cieszy się w świecie arabskim prestiżem. Jednym z powodów jest zwyczaj dawania dziennikarzom przez ich patronów prezentów: od drobnych upominków począwszy na udziałach w firmach naftowych skończywszy. Zaprzyjaźnieni z reżimem dziennikarze mogą liczyć nie tylko na łatwe uzyskanie licencji, ale również na ochronę ze strony władzy. W rezultacie większość artykułów to nijakie relacje bazujące na oficjalnych oświadczeniach, spotkaniach czy konferencjach, bardzo często dziennikarze otrzymują wytyczne, jak pisać o danym wydarzeniu, zdarza się, że gotowe artykuły są przesyłane bezpośrednio do gazet⁸.

Warto zwrócić również uwagę na fakt, że idea wolności prasy w krajach arabskich musi respektować dodatkowo zasady obowiązujące w islamie oraz bardzo często istniejący układ pomiędzy rządem a władzami religijnymi. Znaczna część arabskich dziennikarzy broni islamskich wartości i tradycji - pisać i mówić o islamie można tylko dobrze albo wcale, wszelkie krytyczne stwierdzenia na temat tej religii grożą nie tylko sankcjami karnymi, ale również fatwą czy nawet utratą życia. Nic więc dziwnego, że większość dziennikarzy wykształciła w sobie umiejętność autocenzury, która wydaje się być skuteczniejsza od państwowej. Cenzura państwowa jest w rękach Ministerstwa Informacji lub Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Odpowiedni ministrowie mają prawo wstrzymać publikację, gdy dopatrzą się w niej naruszenia bezpieczeństwa narodowego, tajemnicy państwowej, krytyki liderów politycznych czy religijnych⁹.

Na współczesny kształt arabskich gatunków dziennikarskich, oprócz wyżej wymienionych czynników, miała również historia przekazywania informacji w świecie arabskim.

⁷ Obserwacja i analiza własna autorki.

⁸ L. Pinatak, *Arab Media and the Al-Jazeera Effect*, w: *Global communication. Theories, Stakeholders and Trends*, ed. T.L. McPhail, Chichester 2010, s. 299-301.

⁹ M. El-Nawawy, *Law and the Middle East Media: Between Censorship and Independence*, w: *Quoting God: how media shaped ideas about religion and culture?*, ed. C. Hoertz Badaracco, Texas 2005, s. 59-67.

Przed pojawieniem się islamu głównym źródłem informacji była poezja, która traktowana była jako narzędzie mobilizacji i propagandy. Opisywano w niej zwycięstwa i wielkie czyny poszczególnych plemion oraz klęski ich wrogów. Obecność islamu na Półwyspie Arabskim zmieniła dotychczasowy model przepływu informacji. Poeci zostali zastąpieni przez imamów, którzy odegrali znaczącą rolę w przekazywaniu informacji pochodzących od władz społeczeństwu. Formalna komunikacja w imperium muzułmańskim miała służyć głównie umacnianiu stylu życia zgodnego z nakazami religii¹⁰.

Informacje przekazywano sobie również bezpośrednio na targach (arab. suq). Wiadomości uzyskane w tych miejscach cieszyły się zawsze dużym zaufaniem społecznym. Ta nieformalna droga zdobywania informacji (meczet, targ) do dziś jest w świecie arabskim bardzo popularna i powszechnie stosowana. W związku z tym bardzo długo nie istniała na Bliskim Wschodzie potrzeba stworzenia bardziej zaawansowanych form przekazywania wiadomości jak chociażby prasa, której początki datuje się dopiero na wiek XIX i która do świata arabskiego została wprowadzona niejako przez siły zewnętrzne tj. chrześcijańskich misjonarzy oraz kolonizatorów. Rozwój alfabetyzacji sprawił, że powstało nowe pokolenie dziennikarzy, o dużym zacięciu literackim, którzy rozwijali prasę w Libanie, Egipcie i Syrii. Pojawienie się kultury drukowanej zbiegło się również w czasie z powstaniem burżuazji, która zaczęła wydawać gazety nie z chęci zysku lecz jako forum wymiany własnych poglądów¹¹.

Arabska prasa tego okresu służyła nie tylko do przeżywania oficjalnych informacji rządowych, ale przede wszystkim stała się narzędziem w walce przeciwko kolonializmowi. Na jej łamach inteligencja arabska toczyła debaty na temat kultury arabskiej czy tożsamości narodowej. Dziennikarze oddani walce o niepodległość rzadko wykorzystywali prasę do podawania czystej informacji, a raczej często wyrażali swoje opinie i poglądy, tak, że prasa egipska, libańska czy syryjska szybko stała się forum politycznych debat. Kraje takie jak Jordania czy Arabia Saudyjska, które cieszyły się niepodległością oraz miały stabilną sytuację polityczną nie rozwinęły tej tradycji dziennikarskiej.

¹⁰ Do dziś przetrwały informacje przekazywane przez plemiennych poetów. Opowieści noszą wspólną nazwę „Dni Arabów”. Zob., *Arabowie. Słownik encyklopedyczny*, red. M.M. Dziekan, Warszawa 2001, s. 62.

¹¹ A. Ayalon, *The Press in the Arab Middle East. History*, New York, Oxford 1995, s.6.

W państwach tych prasa stała się miejscem dla inteligencji, w którym mogła publikować swoją literacką twórczość o tematyce nie związanej z polityką.

Język literatury i gatunki literackie zdominowały również prasę innych państw arabskich. Dziennikarstwo w ogóle było traktowane jako „produkt literacki” do tego stopnia, że poetów i pisarzy uważano często za dziennikarzy. Gazety pisano zgodnie z zasadami arabskiej tradycji literackiej „adab”, co powodowało, że część informacji publikowana była nawet w formie rymowanej¹².

Tradycyjne językowe i stylistyczne normy języka arabskiego musiały zostać dostosowane do wymogów nowego medium. Praca nad gatunkami dziennikarskim arabskiej prasy była żmudnym, trudnym i długim procesem. Nowe medium wymagało nowych gatunków pisanych, które przede wszystkim powinny być jasne i zrozumiałe przez szerokie grono odbiorców. Jednakże, trzeba pamiętać, że gatunki dziennikarskie w świecie arabskim wywodzą się wprost z klasycznego języka arabskiego, który używany był w literaturze przez wąskie grono wykształconych intelektualistów. Ta literacka tradycja w prasie arabskiej widoczna jest do dnia dzisiejszego.

Wraz z rozwojem prasy jasnym stało się dla jej twórców, że za pomocą tradycyjnej literackiej formy języka arabskiego nie da się przekazać informacji w sposób profesjonalny, zgodny z wymogami nowego medium. Poszukiwanie odpowiedniego języka i form rozpoczęło się praktycznie od końca XIX wieku i trwało do połowy lat 50. XX wieku, kiedy to prawie wszystkie państwa arabskie uzyskały niepodległość. Nowopowstałe rządy postawiły przed mediami drukowanymi zadanie wzmocnienia swej władzy i budowy tożsamości narodowej. Decyzja ta na stałe wpłynęła na zawartość arabskiej prasy, w której do dziś dominują tematy związane z polityką¹³.

Prace nad tworzeniem gatunków dziennikarskich doprowadziły z jednej strony do ukonstytuowania się dwóch głównych nowych form podawania informacji, z drugiej do stworzenia języka używanego dla przekazów medialnych.

¹² Tamże, s. 173-177.

¹³ M. Ayish, N. Mellor, *Reporting in the MENA Region: Cyber Engagement and Pan-Arab Social Media*, London 2015, s. 10-12.

Bazując w swoich pracach na osiągnięciach prasy zachodniej dziennikarze świata arabskiego stworzyli dwa główne gatunki dziennikarskie: informacyjny – news – khabar oraz publicystyczny – komentarz – maqal/maqala. Rozróżnia się również gatunek publicystyczny, którego twórcami są literaci, publikujący do dzisiaj na łamach prasy. Gatunek ten nosi nazwę yawmiyyat i ma formę dziennika/pamiętnika¹⁴.

Pisanie o gatunkach prasowych w świecie arabskim jest dość trudne, ponieważ podobnie jak w krajach anglojęzycznych pod pojęciem gatunek dziennikarski kryją się raczej formy wypowiedzi dziennikarskich jak np. dziennikarstwo sportowe, ekonomiczne, śledcze itp. W rozmowach z arabskimi dziennikarzami trudno o charakterystykę gatunków dziennikarskich, ponieważ często nie rozumieją tego pojęcia. Jako przykład podają rozwiązania z prasy krajów anglojęzycznych i rozróżniają następujące formy: features, commentary oraz breaking news¹⁵. Warto wspomnieć w tym miejscu, że dziennikarstwo arabskie dąży do osiągnięcia poziomu dziennikarstwa zachodniego (szczególnie amerykańskiego i brytyjskiego) i często korzysta z wypracowanych tam wzorców. Ponadto część opiniotwórczych gazet arabskich ukazuje się w języku angielskim i ich forma dostosowana jest do wymogów dziennikarstwa zachodniego. Podobnie dzieje się w mediach elektronicznych oraz nowych mediach¹⁶. Jednakże mimo bazowania na gatunkach zachodnich, da się zauważyć pewne specyficzne cechy, charakterystyczne dla dziennikarstwa arabskiego.

I. NEWS- KHABAR- خَبَر

Współcześni arabscy teoretycy dziennikarstwa podają liczne definicje khabar. Najogólniej można stwierdzić, że khabar to relacja z jakiegoś wydarzenia lub okoliczności, której cechy będą różnić się w zależności od gazety, w której są wydrukowane. Ważnym aspektem khabar jest uszczegółowienie tła informacji, po to, by czytelnik mógł zapoznać się z

¹⁴ N. Mellor, *The Making of Arab News*, Oxford 2005, s. 90-91.

¹⁵ Rozmowy autorki z dziennikarzami arabskimi.

¹⁶ Zob., Z. Sawicka, *Silent Media: The Role and Place of Media in the Arab world, in: Media Mosaic. Modern Media in the World*, ed. A. Siewierska-Chmaj, Kraków-Rzeszów-Zamość 2012, s. 91-127.

kontekstem danej sytuacji¹⁷. Dla niektórych arabskich teoretyków powyższa definicja jest niewystarczająca, ponieważ nie uwzględnia się w niej różnicy pomiędzy kulturą arabską a liberalnymi społeczeństwami zachodnimi. I tak np. dla Abu Zeida khabar jest relacją, która opisuje dokładnie i obiektywnie zdarzenie lub ideę, która jest ważna i ma wpływ na interesy większości czytelników, a jednocześnie przyczynia się do rozwoju społeczeństwa¹⁸. Inny teoretyk Abdel Nabi definiuje khabar jako „proces, dzięki któremu czytelnik nabywa prawdziwą wiedzę na temat różnych wydarzeń, które miały miejsce w określonym czasie w społeczeństwie”¹⁹.

Według Karama khabar jest opisem sytuacji lub wydarzenia, który będzie zależny od ideologii danej gazety. Khabar wyróżniają następujące cechy: ważność (jeśli chodzi o tematykę), aktualność, jasność/prostota oraz zaciekawienie czytelnika. Tekst wiadomości nie jest kształtowany dowolnie lecz powinien odpowiadać na sześć pytań: gdzie, kto, kiedy, dlaczego, co i jak²⁰.

Khabar posiada również określoną strukturę. Współcześnie najczęściej stosowana jest forma odwróconej piramidy (arab. haram maqloub), która składa się z dwóch głównych części: wierzchołka piramidy stanowiącego podsumowanie głównego wydarzenia i jego konsekwencji oraz korpusu piramidy, który zawiera szczegóły zdarzenia w malejącej kolejności tzn. od najważniejszej informacji do najmniej ważnej. Ten sposób przedstawienia informacji jest dostosowany do współczesnego czytelnika, który, by dowiedzieć się, co się wydarzyło, wystarczy, że przeczyta dwa pierwsze akapity artykułu. Taka forma przedstawienia informacji weszła do kanonu arabskiego dziennikarstwa dopiero pod koniec lat 50. XX wieku. Wcześniej stosowano chronologiczny opis wydarzeń, który „utrzymywał czytelnika w napięciu”.

¹⁷ N. Mellor, *The Making...*, s. 92.

¹⁸ F. Abu Zeid, *Arab emigre press*, Kair 2000, s. 37.

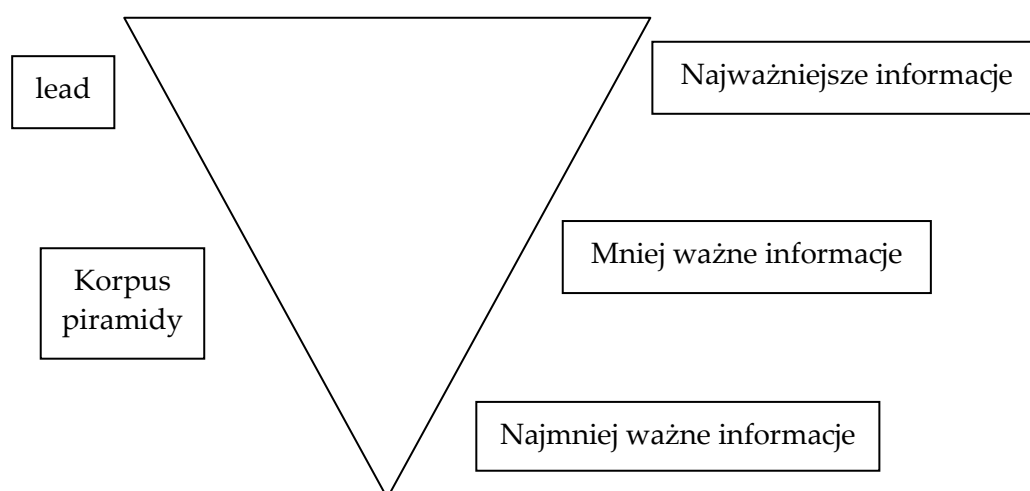
¹⁹ Abdel Nabi, Abdel Fatah, *Sociology of News*, Kair 1989

²⁰ J.J. Karam, *Introduction to the language of media*, Bejrut 1992, s. 33

Nowa forma została wprowadzona przez założycieli egipskiego dziennika „Akhbar al-Youm”, którzy pozostawali pod dużym wpływem amerykańskiej tradycji dziennikarskiej²¹.

Do przedstawienia wiadomości arabscy dziennikarze stosują również formę „pionowej piramidy” zaczynając podawanie informacji od szczegółu do ogółu. Model ten jest charakterystyczny dla stylu literackiego. Często wprowadza się również formę pośrednią tzn. łączącą cechy obu piramid. Forma ta nosi nazwę „piramidy schodkowej” lub ziggurat²².

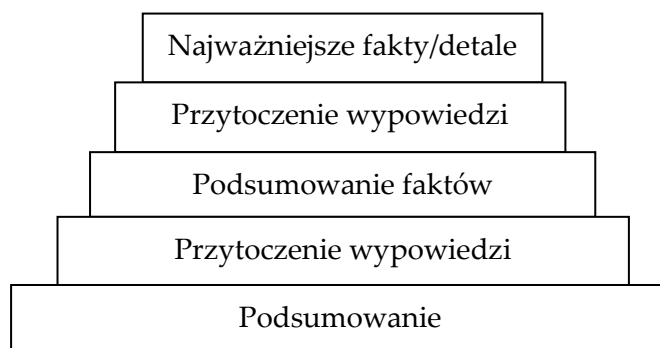
Odwrócona piramida

²¹ N. Abdelfattah, *Linguistic changes in journalistic language in Egypt, 1937- 1997: A quantitative and comparative analysis. (Ph.D. diss.)*, University of Texas, Austin, 1990, s. 17.

²² N. Mellor, *The Making...*, s. 114-115.

Piramida schodkowa

Jakakolwiek by nie była definicja informacji to da się znaleźć kilka cech wspólnych, które są charakterystyczne dla khabar w całym świecie arabskim.

II. KHABAR TO POLITYKA

Większość dziennikarzy świata arabskiego jest zgodna, co do tego, że informacje powinny mieć coś wspólnego z rządem. Śledząc prasę arabską nie da się nie zauważyć, że zdecydowaną przewagę mają wiadomości dotyczące arabskiej polityki, polityków czy wydarzeń polityki zagranicznej. Taki stan rzeczy zakorzeniony jest w historii mediów arabskich, które od zawsze ściśle związane były z władzą. Autorytarny model prasy realizowany we wszystkich państwach arabskich wymusza niejako charakter podawanych informacji. Wyróżniającą cechą wiadomości politycznych jest ich międzynarodowy charakter. Informacje dotyczą głównie wydarzeń z areny międzynarodowej lub innych państw arabskich, natomiast kwestie lokalne są bardzo często pomijane. O lokalnej polityce można podawać tylko takie wiadomości, które przedstawiają ją w jak najlepszym świetle²³.

Jednakże, coraz częściej w arabskiej prasie pojawiają się również tzw. soft newsy dotyczące głównie sportu, muzyki czy kultury. Zabieg ten ma na celu przyciągnięcie młodych czytelników i rozszerzenie kręgu zainteresowań prasy na tzw. tematy społeczne.

²³ M. Ayish, N. Mellor, *Reporting in the MENA...*, s. 14.

III. KHABAR MA REALIZOWAĆ ZASADĘ ODPOWIEDZIALNOŚCI SPOŁECZNEJ

Z historycznego punktu widzenia arabskie informacje nie od razu były produktem masowym, raczej ich główny cel polegał na dostarczaniu instrukcji od władz urzędnikom, gubernatorom czy społeczeństwu. Dopiero później władcy odkryli potężną rolę mediów, które zaczęli wykorzystywać do własnych celów. Mimo tego a może właśnie dzięki temu związkowi arabscy dziennikarze uważają, że sposób przekazywania informacji powinien realizować zasadę odpowiedzialności społecznej, w związku z tym od mediów nie wymaga się realizacji funkcji czwartej władzy a raczej stania na straży istniejącego status quo. Celem informacji jest przede wszystkim zwiększenie wiedzy ich odbiorców, dlatego koniecznym jest, aby wiadomości były dokładne, rzeczowe i obiektywne. Badacze mediów podkreślają, że moralna i społeczna odpowiedzialność dziennikarzy nakazuje, aby nie agitowali oni opinii publicznej przeciwko istniejącemu status quo. Ważne jest, by w podawaniu informacji nie naruszyć jedności narodowej oraz doprowadzić do konfliktów etnicznych czy religijnych. Ponadto wiadomości nie powinny podejmować tematyki tabu w kulturze arabskiej i tak np. saudyjscy dziennikarze uważają, że informacje przez nich przygotowywane powinny propagować muzułmański styl życia oraz że priorytetem nie są oczekiwania czytelników, ale wypełnienie kształcącej roli prasy²⁴.

Zasada społecznej odpowiedzialności przekłada się również na realizację dziennikarstwa śledczego. Dla dziennikarzy arabskich trudnym do usprawiedliwienia jest korzystanie z podsłuchów, ukrytych kamer, mikrofonów, ujawnianie tajnych dokumentów czy podawanie się za kogoś kim się nie jest. Część uczonych uważa z kolei, że prasa arabska nie przeprowadza raportów śledczych, ponieważ dziennikarze arabscy wolą pisać teksty publicystyczne niż analizować doniesienia prasowe. Ponadto dostęp do informacji jest w świecie arabskim znacznie utrudniony, co więcej dziennikarze uprawiający ten rodzaj dziennikarstwa nie mogą liczyć na żadną ochronę ze strony rządu czy innych instytucji.

²⁴ Arab culture, Media values, http://www.wikiwand.com/en/Arab_culture#/Media_values, dostęp na dzień 28.02.2018

Ten rodzaj informacji został ostatnio przejęty przez arabskie tabloidy, które nie są jednak w stanie dobrze udokumentować podawanych doniesień. Co więcej arabskie tabloidy fascynują się głównie skandalami o charakterze moralnym– głównie związanymi z seksem i innymi tematami tabu kultury arabskiej²⁵.

IV. KHABAR JAKO OBIEKTYWNY FAKT

Arabscy badacze mediów są zgodni, że obiektywizm jest jedną z cech dystynktywnych dla tego gatunku dziennikarskiego, jednak różni ich definicja tego pojęcia. Dla jednych będzie ona miała podobny wydźwięk jak w dziennikarstwie zachodnim, dla drugich obiektywizm będzie zależny zarówno od dziennikarzy, jak i czytelników, którzy posiadają naturalny instynkt pozwalający im na odróżnienie informacji fałszywych od prawdziwych. Dziennikarze tworząc informację powinni dać czytelnikom możliwość na przyjęcie prawidłowych poglądów.

Nieostrość definicji obiektywizmu widoczna jest w mediach w każdym państwie arabskim, np. w Palestynie jedną z naczelnych zasad działalności mediów jest obiektywizm, ale o jego zasadach i sposobie realizacji decydują władze kraju.

Ponadto zachodnia zasada obiektywizmu polegająca na przedstawieniu opinii dwóch stron często nie może być realizowana przez media arabskie ze względu na oskarżenia o współpracę z wrogiem, szczególnie, gdy jedną z opinii jest np. wywiad z izraelskim oficerem. Arabska Unia Prasowa radzi arabskim dziennikarzom, aby nie przedstawiali izraelskiego punktu widzenia w przygotowywanych przez siebie informacjach, ponieważ może to doprowadzić do wzrostu syjonistycznych nastrojów wśród arabskich społeczeństw.

Obiektywizm stosowany w informacjach arabskich został nazwany przez badaczy obiektywizmem kontekstualny. Kontekst pozwala zachować pewne cechy przekazu istotne dla środowiska, w którym dane medium funkcjonuje, wobec czego naturalnym wydaje się sposób przedstawianie ważnych dla świata arabskiego wydarzeń właśnie z arabskiej a nie

²⁵ N. Mellor, *The Making...*, s. 69-71.

zachodniej perspektywy²⁶ i tak np. we wszystkich informacjach w całym świecie arabskim niezależnie od rodzaju wydarzenia Palestyńczycy zabici przez Izraelczyków są zawsze nazywani „męczennikami” natomiast Izraelczyków nazywa się „agresorami” niezależnie od kontekstu sytuacyjnego²⁷.

Według badaczy mediów obiektywizm (niezależnie od definicji) jest cechą typową dla informacji, która odróżnia ją od gatunków publicystycznych, gdzie autor wyraża własną opinię na dany temat. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że wśród arabskich dziennikarzy panuje pogląd, że głównym zadaniem dziennikarza jest przekazywanie faktów, a nie ich interpretacja²⁸.

V. KHABAR JAKO ODZWIERCIEDLENIE HIERARCHII WAŻNOŚCI/POWAGI

Jako że polityka stanowi główny temat podejmowany w informacjach nic więc dziwnego, że relacje w prasie (i mediach elektronicznych) dotyczą głównie działalności królów, prezydentów, wysokich urzędników lub osób ważnych w oczach opinii publicznej. Część badaczy arabskich mediów ostrzega przed dominacją w prasie grup uprzywilejowanych przy prawie zupełnym pominięciu terenów wiejskich. W związku z tym, że „elita” zamieszkuje głównie miasta, media informacyjne często określa się mianem „zjawiska miejskiego”, które ignoruje ludzi żyjących poza tym obszarem (gdzie np. w Egipcie ludność wiejska stanowi 70% mieszkańców tego kraju)²⁹.

Bohaterami khabar często zostają również celebryci, których poczynaniom poświęca się wiele miejsca w prasie. Wypadek z udziałem egipskiej gwiazdy został opisany w prasie egipskiej na stronach tytułowych, natomiast informacja o kolizji dwóch pociągów, w której były ofiary śmiertelne została umieszczona z boku na wewnętrznych stronach gazet.

²⁶ R. Andersen, J. Gray, *Battleground: The Media*, London 2008, s. 18-20. Termin obiektywizm kontekstualny został wprowadzony przez M. El-Nawawy i Adela Iskandera w odniesieniu do filozofii al-Jazeera, z czasem zaczął być używany także w odniesieniu do innych mediów.

²⁷ Obserwacje własne autorki

²⁸ M. Ayish, N. Mellor, *Reporting in the MENA...*, s. 14-15.

²⁹ A. Abdel Rahman, *Issue of the Arab Region on the press in XX century*, Kair 2002, s. 40ff

Warto w tym miejscu zauważyć, że wszystkie wymienione wyżej postaci nie są jednakowo reprezentowane w prasie arabskiej. Dziennikarze umieszczają ich w kolejności hierarchicznej – najczęściej będą pojawiać się postaci królów czy prezydentów, potem urzędników rządowych, celebrytów, a na końcu zwykłych ludzi.

Wymienione wyżej grupy często są nie tylko aktorami khabar, ale też ich źródłem. Współcześnie można zauważyć tendencję do wykorzystywania przez dziennikarzy zwykłych ludzi, jako źródła informacji, co prawdopodobnie jest związane z uzależnieniem mediów arabskich od międzynarodowych agencji informacyjnych³⁰.

VI. KHABAR ZNACZY AKTUALNY

Współcześnie aktualność jest uważana za jeden z głównych wyznaczników khabar w prasie arabskiej. Według części redaktorów głównym zadaniem korespondentów jest zebranie informacji i przekazanie ich redakcji, a następnie, jeśli czas na to pozwoli dostarczenie analizy. Taka polityka redakcyjna doprowadza do sytuacji w arabskiej prasie, w której czysta informacja jest ważniejsza niż jej analiza³¹. Ta znacząca różnica jest bardzo widoczna w zwartości treści arabskich gazet. Szybkość przekazywania informacji (w niektórych krajach arabskich ukazują się wieczorne wydania dzienników) z jednej strony ma umożliwić rywalizację prasy z mediami elektronicznymi, z drugiej mała liczba komentarzy może być podyktowana kwestiami politycznymi, gdzie własne zdanie i interpretacja wydarzeń w inny sposób niż ten wyznaczony przez rząd często wiąże się z licznymi poważnymi reperkusjami³².

Porównanie informacji w dziennikarstwie amerykańskim i arabskim

Czynnik	news	khabar
zawartość	Interesy społeczne kosztem informacji politycznych	Polityka kosztem soft news

³⁰ N. Haeri, *Sacred language Ordinary People. Dilemmas of Culture and Politics in Egypt*, New York 2003, s. 104

³¹ N. Mellor, *The Making...*, s. 81-82.

³² Obserwacje własne autorki

obiektywizm	Obiektywizm zachodni	Obiektywizm kontekstualny
ramy czasowe	aktualność	aktualność
orientacja	Informacje regionalne/krajowe	Informacje międzynarodowe
funkcja	watchdog	Odpowiedzialność społeczna
aktorzy	Politycy + zwykli ludzie	Politycy + celebryci

33

Drugim prasowym gatunkiem dziennikarskim jest maqal/maqala, który można zaliczyć do gatunków publicystycznych.

VII. MAQAL

Maqal jest komentarzem do różnych tematów, który może mieć charakter literacki, akademicki, filozoficzny czy też krytyczny.

Karam rozróżnia kilka podgatunków maqal takich jak: kolumna, editorial, komentarz i dziennik. Wśród głównych typów wyróżnić można następujące podgatunki:

1. Editorial/artkuł wstępny- al-iftitahiya- الافتتاحية to forma, w której autor wyraża swoją wiedzę o danym temacie i jego kontekście historycznym, forma ta jest zarezerwowana dla autorów cieszących się dużym poważaniem opinii publicznej.

2. Kolumna- a'moud- عمود- może być humorystycznym lub poważnym tekstem, którego ton jest zazwyczaj sarkastyczny. Współcześnie forma ta coraz bardziej zbliża się do komentarza politycznego.

3. Analiza informacji- bahth shafi- البحث الصحفي- są to przeważnie długie artykuły, w których dokonywana jest analiza danego tematu, forma ta porusza kwestie ważne w danym momencie dla opinii publicznej³⁴.

Arabscy badacze mediów twierdzą, że nowe pokolenie dziennikarzy wolałoby pisać komentarze niż relacjonować wiadomości. Maqal stał się gatunkiem, dzięki któremu ich

³³ Por., N. Mellor, *The Making...*, s. 83.

³⁴ J.J. Karam, *Introduction ...*, Bejrut 1992, s. 39

autorzy mogą wykazać się bardzo dobrym opanowaniem nowoczesnego języka arabskiego (MSA-Modern Standard Arabic) i jego konwencji. Dokonują wyboru klasycznych słów, odpowiedniego stylu argumentacji czy narzędzi retorycznych. Pisanie maqal powszechnie uważa się za szczytowe osiągnięcie w karierze dziennikarskiej w świecie arabskim. I tak na przykład w krajach Zatoki Perskiej arabscy dziennikarze skupiają się wyłącznie na pisaniu komentarzy, relacjonowanie wiadomości pozostawiając dziennikarzom zagranicznym pracującym w ich gazetach.

Maqal nie podlega tym samym zasadom co khabar. W formie tej nie ma wymogu aktualności, a autor ma większą swobodę w wyrażaniu własnych opinii na dany temat. Jest to tekst prozatorski, który różni się jednak od tekstu literackiego czy naukowej analizy. Mimo braku wymogu aktualności maqal powinno komentować również bieżące, ważne dla opinii publicznej problemy³⁵.

Dla rozróżnienia twórców maqal i podtrzymania tradycji prasy arabskiej wprowadzono podgatunek maqal- **dziennik-yawmiyyat**-يوميات którego autorami są twórcy literaccy³⁶.

Pisząc o gatunkach dziennikarskich w świecie arabskim nie sposób nie wspomnieć o kwestii językowej. W tym regionie świata olbrzymią rolę odgrywa język, stąd bierze się ogromny szacunek do słowa mówionego czy Koranu, który powszechnie uważany jest za najdoskonalsze dzieło w języku arabskim. W świecie arabskim istnieje jednak zjawisko dyglosji, które polega na tym, że oprócz języka literackiego, powszechnie stosuje się dialekty. Język literacki cieszy się ogromnym szacunkiem, ale jest on praktycznie używany tylko w piśmie³⁷, Arabowie poznają go w szkole. Dialekty stosuje się do komunikacji codziennej, niemal każde miasto, każda wioska w świecie arabskim ma swój własny dialekt. W wyniku oddziaływania radia, telewizji czy np. filmu niektóre dialekty są bardziej rozpowszechnione – np. dialekt egipski.

³⁵ N. Mellor, *The Making...*, s. 92.

³⁶ A. Ayalon, *The Press...*, s. 182.

³⁷ Dopiero powstanie panarabskich stacji telewizyjnych sprawiło, że literacki język arabski zaczął odradzać się jako język wspólnoty, w XX wieku zalew dialektów doprowadził do sytuacji, w której język literacki stawał się powoli językiem pisma.

Dyglosja powoduje, że sytuacja językowa w świecie arabskim jest szczególnie skomplikowana, bo np. są małe szanse na to, że mieszkaniec Arabii Saudyjskiej bez problemu porozumie się z mieszkańcem Maroka, jeśli będą oni się komunikować w swoich dialektach. Wiele odmian tego samego języka używanych jest w różnych miejscach, język arabski zależy również od warunków w jakich funkcjonuje – inny język stosowany jest do rozmowy z rodziną, inny do rozmowy z Bogiem, jeszcze inny używany jest w arabskich mediach³⁸.

Arabska prasa pisana jest w MSA, który jeśli chodzi o relacjonowanie wiadomości uważany jest przez większość odbiorców za mało konkretny. Dziennikarze często skupiają się na retorycznych funkcjach języka zamiast na funkcjach komunikacyjnych, częściej dbają o poprawność gramatyczną i stylistyczną kosztem jasnego przekazu informacji odbiorcy. Potoczna odmiana języka arabskiego powszechnie uważana jest za bardziej konkretną, podczas gdy MSA wykazuje tendencje do tworzenia niejasności znaczeniowych i przesady³⁹.

Na opisywanie rzeczywistości politycznej w dialektach odważyli się dopiero młodzi dziennikarze obywatelscy, którzy na swoich blogach czy kontach w mediach społecznościowych komentowali otaczający ich świat. Rodzaj użytego języka ma ogromne znaczenie, ponieważ zrównuje wszystkich Arabów posługujących się danym dialektem, zapraszając całe społeczeństwo do wzięcia udziału w dyskursie, a nie tylko tą jego część, która opanowała zasady MSA⁴⁰.

Pionierskim, nieistniejącym już gatunkiem dziennikarskim, który komentował rzeczywistość polityczną w dialekcie był zajął- rodzaj satyrycznej poezji, który służył do komunikacji politycznej. Ten rodzaj „dziennikarstwa folklorystycznego” popularny był końcem XIX wieku, został jednak zakazany po I wojnie światowej⁴¹.

³⁸ J. Danecki, *Arabowie*, Warszawa 2001, s. 387-392.

³⁹ Obserwacje własne autorki

⁴⁰ Zob. Z. Sawicka, *Wpływ nowych mediów na przemiany polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu na przykładzie Arabskiej Wiosny*, Warszawa 2017, s. 157-161.

⁴¹ M. Booth, *Colloquial Arabic Poetry, politics and the press in modern Egypt*, „International Journal of Middle East Studies”, 24(3), s. 419-440.

Obecnie używanie MSA do przekazywania wiadomości czy wyrażania własnej opinii, wskazuje na ich poważny charakter, stosowanie do tych czynności dialektów często traktowane jest jako sarkastyczne i zmienia charakter wypowiedzi.

VIII. PODSUMOWANIE

Pisząc o arabskich gatunkach dziennikarskich nie sposób nie odnieść się do zagadnienia dziennikarstwa w świecie arabskim w ogóle. Głównymi przyczynami różnicy w realizacji zadań stawianych przed dziennikarstwem na Zachodzie i w świecie arabskim są różnice kulturowe oraz przede wszystkim zakres wolności słowa, jakim dysponują dziennikarze.

Kultura arabska jest kulturą hierarchiczną, autorytarną, w dużej mierze opartą na honorze rodziny, klanu, plemienia, itp., co wyklucza niejako rolę dziennikarstwa jako IV władzy. Kulturą, która wykształciła szeroki zakres sfery tabu, trudny do przełamania w komunikacji. Ponadto kultura arabska jest zdecydowanie kulturą oralną, dla której słowne przekazy mają dużo większe znaczenie niż pisane- co znacznie moim zdaniem ogranicza z jednej strony możliwość podejmowania pewnych tematów, z drugiej wykształcenie dużej liczby pisanych gatunków dziennikarskich.

Przy braku swobody w wyborze i realizacji danego tematu nie dziwi fakt, że większość powstających tekstów ma charakter nijaki, nudny, techniczny. W Egipcie tuż przed wyborami prezydenckimi wszystkie media pokazywały sukcesy prezydenta Sissiego, a sam kraj jako mlekiem i miodem płynący. Dziennikarze dostają gotowe teksty, na których kształt i zawartość często nie mają wpływu, dlatego trudno też oczekiwać rozbudowanych innowacji w zakresie gatunków dziennikarskich. Kiedy dziennikarze chcą napisać prawdę uciekają w świat literatury. Pod pretekstem opisywania historycznych wydarzeń, krytykują obecny rząd i rozprawiają się z rzeczywistością. Zrobili tak m.in. Gamal al-Ghitani w „Zeini Barakat” czy Ahdaf Souf w „In the Eye of Sun”⁴².

⁴² Por., M. Fandy, (Un)civil war of words: Media and Politics in the Arab World, London 2007, s. 6-7.

Warto również wziąć pod uwagę fakt wzorowania się dziennikarstwa arabskiego na amerykańskim, które w świecie arabskim jest uważane za jedno z najbardziej profesjonalnych- stąd też podejście do gatunków dziennikarskich jest bardzo podobne jak w nauce amerykańskiej, która nie stosuje przecież pojęcia „gatunek” w odniesieniu do dziennikarstwa.

Istniejące gatunki dziennikarskie na Bliskim Wschodzie, by w pełni funkcjonować i być może rozbudowywać swą formę (szczególnie jeśli chodzi o gatunki publicystyczne) potrzebują moim zdaniem przede wszystkim realizacji zasady wolności słowa. Kiedy dziennikarze przestaną stosować autocenzurę i będą mogli swobodnie wyrażać swoje opinie dziennikarstwo arabskie w pełni rozkwitnie, bez potrzeby kopiowania wzorców zachodnich.

Literatura

1. Abdelfattah N., *Linguistic changes in journalistic language in Egypt, 1937- 1997: A quantitative and comparative analysis. (Ph.D. diss. Arab culture)*, University of Texas, Austin, 1990
2. Abdel Nabi, Abdel Fatah, *Sociology of News*, Kair 1989 (w jęz. arabskim)
3. Abdel Rahman A., *Issue of the Arab Region on the press in XX century*, Kair 2002 (w jęz. arabskim)
4. Abu Zeid F., *Arab emigre press*, Kair 2000 (w jęz. arabskim)
5. Andersen R., Gray J., *Battleground: The Media*, London 2008
6. *Arabowie. Słownik encyklopedyczny*, red. M.M. Dziekan, Warszawa 2001
7. Ayalon A., *The Press in the Arab Middle East. History*, New York, Oxford 1995
8. Ayish M., Mellor N., *Reporting in the MENA Region: Cyber Engagement and Pan-Arab Social Media*, London 2015
9. Booth M., *Colloquial Arabic Poetry, politics and the press in modern Egypt,* " International Journal of Middle East Studies", 24(3)
10. Danecki J., *Arabowie*, Warszawa 2001
11. El-Nawawy M., *Law and the Middle East Media: Between Censorship and Independence*, w: *Quoting God: how media shaped ideas about religion and culture?*, ed. C. Hoertz Badaracco, Texas 2005
12. Fandy M., *(Un)civil war of words: Media and Politics in the Arab World*, London 2007
13. Haeri N., *Sacred language Ordinary People. Dilemmas of Culture and Politics in Egypt*, New York 2003

14. Karam J.J. , *Introduction to the language of media*, Bejrut 1992 (w jęz. arabskim)
15. *Media values*, http://www.wikiwand.com/en/Arab_culture#/Media_values
16. Mellor N., *The Making of Arab News*, Oxford 2005
17. Pinatak L., *Arab Media and the Al-Jazeera Effect*, w: *Global communication. Theories, Stakeholders and Trends*, ed. T.L. McPhail, Chichester 2010
18. Sawicka Z., *Silent Media: The Role and Place of Media in the Arab world*, in: *Media Mosaic. Modern Media in the World*, ed. A. Siewierska-Chmaj, Kraków-Rzeszów-Zamość 2012
19. Sawicka Z., *Wpływ nowych mediów na przemiany polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu na przykładzie Arabskiej Wiosny*, Warszawa 2017
20. Rugh W.A., *Do national political systems still influence Arab media?*, "Arab Media Society", Issue 2, Summer 2007, <http://www.arabmediasociety.com/?article=225>
21. Wywiad z dziennikarką egipską Sarą Ahmed, 22.02.2018